

utat. Mihályi könyve ennek nyújtja izgalmas bizonyítékát, az olvasóra hívva — bölcsen —, hogy az ele tárt anyagból ki-ki vonja le saját következtetéseit. Az azonban félreérthetetlen, hogy a Kaposvár-jelenséget körüljáró könyvben „nem egy színházról, hanem a színházi életről van szó”. Ahogy az igazi dráma esetében egyetlen ember sorsa („... megszületik, ordít, nevet, felnő és meghal. S közben mindenféle történik vele”) foglalja magába az emberiség sorsának lényeges kérdéseit, akként egyetlen, történetesen a kaposvári színház rajza tartalmazhatja a színházi élet egészének képét. Megmutatva, hogy a jó színház az elvont, száraz elmélet helyett azáltal kap világnézeti alapot, hogy elsősorban — iecsupva a fellengzős előtagot — nézetnek, azaz szemléletnek vonzó, hiteles, aktuális, annak a világnak szemléletként, ahol az adott színház él és működik. Ehhez nyújt dokumentumértékű adalékot ez a könyv, mely részleteinek igazsága mögött olyan általános tapasztalatokat is felfed, amelyeket Kaposvártól eltanulni, hasznosítani nem szégyen, hanem érdem.

GEROLD László

A KÉPVERS MEGKÖZELÍTÉSE

Képvversek (antológia, szerk. Aczél Géza). Kozmosz Könyvek, Budapest, 1984

A *Vers(z)iók* című kísérleti költészeti antológia és Petöcz András *Betűpiramis* című, formabontó próbálkozásokat is felvonultató kötete kapcsán már utaltam arra, a mindenképpen üdvözlendő jelenségre, hogy a magyarországi irodalmi fórumok egyre inkább odafigyelnek a kísérleti lírára, annak is helyi, illetve magyar vonatkozásaira. Kár azonban, hogy az experimentális líra iránti érdeklődés fellángolása olyan időszakra esik, amikor a kísérleti költészet nemzetközi porondján meglehetősen szélcsend uralkodik, hiszen mások a társadalmi-szociális adottságok és a művészeti ideálok, minthé tíz évvel ezelőtt, a konkrét vizuális költészet igazi virágzása idején. Ezzel korántsem kívánom azt a benyomást kelteni, mintha egy univerzális nyelvstratégia érvényesítése kizárólag egy meghatározott korhoz kötődhetne, hiszen az értékálló objektívizációs eszközök mindig és mindenhol sikeresen és korszerűen alkalmazhatók, illetve idomíthatók az éppen divó modern nézetekhez.

Ez az évtizednyi késés elsősorban azért fájó, mert általa lehetetlenné vált egy potenciális alkotói nemzedék pályájának beteljesülése, az éppen zajló nemzetközi folyamatokhoz való csatlakozása, az experimentális líra belső evolúciójának kortársi megélése. A téma- és jelenségkörhöz vonzó fiatalabb magyarországi alkotók ilyformán szegényebbek egy kollektív élménnyel és a belőle következő egyéni tapasztalattal, hogy tudniillik nem az európai kísérleti költészet laboratóriumában edződtek; csak kívülállókként és késve követhették az eseményeket.

A Kozmosz kiadásában és Aczél Géza gondozásában néhány hónapja napvilágot látott *Képversek* című antológia tovább már szinte nem késhetett, már az utolsó pillanatot tudta csak megragadni annak érdekében, hogy ne kifejezetten történeti összegezeként, hanem bizonyos mértékben aktualitásként affirmálhassa az általa képviselt értékeket.

A képzőművészeti gyűjteményt az alábbi ajánlással bocsátotta útjára a kiadó: „Üttörő vállalkozás ez az antológia, amely egyszerre történeti és ismeretelméleti jellegű tanulmányával, világirodalmi és magyar példaanyagával nemcsak egy régóta éktelenkedő fehér foltot rajzol át nagy léptékű térképpé irodalomtörténetünkben, de a gyönyörködtetésre és az elgondolkodtatásra, az elméleti-esztétikai kérdések további tisztázására is erőteljes ösztönzést ad.” A bevezető tanulmányban Aczél — nem túl elmélyülten és részletezően bár, de annál közérthetőbben — a költészetben jelentkező vizuális törekvéseket igyekszik végigkísérni az alexandriai iskolától napjainkig, a letrizmushoz hasonló szélsőséges doktrínáig. Célja egy nagy vonalakban megrajzolt nemzetközi panorama kikerekítése és megfelelő példákkal való alátámasztása. A jelentős ismeretelméleti anyagot felvonultató bevezető természetesen a korai avantgardnak és az elmúlt évtized neoavantgardjának az ideillő vívmányaira helyezi a vizsgálódás hangsúlyát. Az idevonatkozó kitételek talán egyedüli fogyatékosága, hogy a szerző nem érzékelteti megfelelően az újabb kori experimentális poézisek teoretikus hajlamát, hogy tudniillik az elmélet nemegyszer a gyakorlattal azonos értéket képvisel.

Szó esik természetesen a magyar szerzők műveiről is, a humanista Szenci Molnár Alberttől a felvilágosodás korabeli Lepsényi Isvánig, Kasáktól Tamkó Siraóig, Radnótitól Illyésig, Weöresig és Juhász Ferencig, Nagy Lászlótól Tandori Dezsőig, a vajdasági törekvésektől a párizsi *Magyar Műhely* munkatársainak verbo-vizuális kísérleteiig. Míg a bevezető tanulmány integrális részeként nemzetközi példák is felbukkannak, addig a tulajdonképpeni antológiát alkotó képversek — nyolcvanhárom oldalon — kizárólag magyarországi, illetve a külföldön élő magyar írók-költők műhelyét prezentálják (Vajdaságból hat szerző van jelen).

A címében megadott koncepcióhoz híven a gyűjtemény csupán a kísérleti líra egy meghatározott alfajára, szinte kizárólag a magyar irodalomtudományi terminológiában használatos *képverse*, az olyan formabontó kísérletekre összpontosít, melyeknek problematikája túlnyomórészt a vonalírás felszakításával, a szöveg képi láttatásával kapcsolatos. Aczél így csupán a szubkategoría műfajának bemutatására vállalkozik, s mellőzi a „nyelv mint nyelv” elméletének szellemében önmagát megvalósító konkrét vizuális költészet nemzetközileg emennél jóval terebélyesebb artikulációs hordalékát. Ez az alternáció indokolt, ha tudjuk, hogy a magyar kísérleti költészet ősmoddellje — az avantgard idején — a kassáki képvers.

A képvers, egészen napjainkig, szinte a magyar kísérleti költészet szinonimájának tekinthető, nem egészen függetlenül attól a benyomástól, hogy a lírai experimentum valahogy rendszerint a szépirodalmi törekvések peremvidékén — elsősorban segédeszközként — tudott csak érvényesülni, magáról életjelet adni — nem következett be műfaji önállósulása.

SZOMBATHY Bálint

HAMVAS BÉLA HÁROM TANULMÁNYA

A világválság. Magvető Kiadó, Budapest, 1983

Hamvas Béla, a Társadalomtudomány című folyóirat egykori munkatársa, a fasizmus térhódításának éveiben írta a közelmúltban egy füzetben kiadott három tanulmányát. Az 1935-ben írott első esszé még a válságba került imperializmus ideológiájának hatására keletkezett. Hamvas itt még a tömegek uralomvágya miatti értelmiségi aggályában a romantikus antikapitalizmus eszményének áldoz és egy hagyományokat tisztelő osztályhierarchiában látja a kiutat a kor emberének válságából. Többek között Nietzsche-re, Ortega-y, Keyserlingre és Coudenhovera hivatkozik és meglehetősen naív vallásos alapokon nyugvó imperiumtól várja az embernek a megváltását. E tanulmány nem bővelkedik eredeti gondolatokban, inkább csak idézetek halmaza. Hamvas ekkor még nem érzi, hogy csupán Nietzsche-epigonizmus „az ember érdekében antihumanizmust hirdetni”. Mentségére szolgál, hogy a cezárizmusnak akkor már kibontakozott gyakorlatáról összehasonlíthatatlanul kevesebbet tudhatott, mint a későbbi években. Jó értelemben vett rend megteremtésének igénye abban az időben nálánál nagyobb írókat és gondolkodókat is megéltetett.

Az 1936-ban írt *Krisis és katarzis* című tanulmányában, ezzel szemben, már az állam fölé emelkedik és nem csupán a baloldali szocializmust utasítja el, hanem a jobboldalit is. Ekkor már számára nyilvánvaló, hogy a töredékesség állapotában, a vallás segítségével törvényesített erőszak sem teremtheti meg a teljességet. Ebben az írásában az új ember születésének misztikumára fordítja figyelmét. Alap kategóriája az a katarzis, melyet — egy Evola nevű, kevésbé ismert olasz filozófus után — már 1935-ös tanulmányában is említett. A katarzis Hamvas felfogásában több egyszerű lélektani folyamatnál. Több, mert a rajta átesett ember egészen másként tekint a világra, mint előtte. Nem más ez, mint a világ krízisélményének végső kieleződése, majd — a semmi megtapasztalásán át — megszűnése, végérvényes átminősülése. Az emberiség megváltására azonban csak akkor kerülhet sor, ha a vallomás megvilágosodás az egész társadalomra kiterjed. Némileg ellentmond önmagának Hamvas Béla,